

ԼԵԶՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆ

ԼԵԶՈՒԻ ՊԱՏԿԵՐԱԴՈՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳ. ՈՃԱԳԻՏԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՌՕՏ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Հայ ոճագիտական մտքի պատմության մէջ լեզուի պատկերաւորման միջոցները տարբեր անուանումներով են ներկայացուել: Օրինակ՝ Հ. Պետրոսեանը տալիս է այլաբերութիւն տերմինը՝ առանձնացնելով դրա հիմնական տեսակները՝ ակնարկ, այլաբանութիւն, անձնաւորում, հակասոյթ, անուանափոխութիւն, հակաբանութիւն, համըմբերում, հեգնանք, մակդիր, չափազանցութիւն, փոխաբերութիւն եւ այլն¹: Լ. Եզեկեանը լեզուի պատկերաւորման միջոցները բաժանում է երկու խմբի՝ այլաբերութիւն (տրոպ) եւ շարահիւսական բանադարձումներ (ֆիգուրա)²: Ըստ Դ. Գիւրջինեանի՝ պատկերաւորման միջոցները յենում են՝ ա) առարկաները եւ երեւոյթները անուղղակի, փոխաբերաբար ներկայացնելու վրայ, բ) բառերի կապակցման տարբեր եղանակների վրայ, գ) շարահիւսական այլազան կառոյցների եւ հնչերանգային դրսեւորումների վրայ³: Հարցի ուսումնասիրութեան պատմության մէջ որչափ էլ տարբեր են դրանց անուանումները, բաժանումները, դասակարգումները, միեւնոյնն է լեզուական միջոցների բընոյթը, բովանդակութիւնը, նկարագրութիւնը չեն փոխում:

Նորագոյն շրջանի ոճագիտական մտքի աշխատանքներում աւելի յաճախ քննութեան են ենթարկուել հետեւեալ պատկերաւորման միջոցները՝ մակդիր, համեմատութիւն, փոխաբերութիւն, անձնաւորում⁴:

Մակդիր: Մեր տպաւորութեամբ, նոր ժամանակներում հարցի քննութիւնը սկիզբ է առել Գ. Վահանեանից, որը որպէս խօսքի պատկերաւորութեան միջոց նշում է բանաստեղծական որոշիչները: Ըստ նրա՝ մակդիրները աւելի շատ գործածուում են բանաստեղծական խօսքում, ուստի կոչւում են բանաստեղծական որոշիչներ: Հեղինակը փորձել է ներկայացնել մակդիրի եւ ածականի տարբերութիւնը: Նա գրում է. «Բոլոր մակդիրները որոշիչներ են, բայց բոլոր մակդիրները ածական չեն եւ ոչ էլ բոլոր ածականները մակդիրներ»⁴: Գ. Վահանեանը բնութագրում է մշտական մակդիրներ (օգտագործուում են ամենուրեք շատերի կողմից), գունային մակդիրներ ոճական իրողութիւնները:

Գ. Զահուկեանը, Ֆ. Խլղաթեանը մակդիր եզրոյթը բացատրում են հետեւեալ կերպ. «Այն որոշիչ բառերը, որոնք սովորականից տարբերւում են արտայայտչականութեամբ, յուզական կամ պատկերաւոր բնոյթ ունեն, կոչւում են մակդիրներ»⁵: Լեզուաբանները նշում են, որ մակդիրները բնորոշ են գեղարուեստական ոճին:

¹ Հ. Պետրոսեան, Հայեւեմագիտական բառարան, Երեւան, 1987, էջ 28:

² Լ. Եզեկեան, Ոճագիտութիւն, Երեւան, 2006, էջ 333:

³ Տէս Դ. Գիւրջինեան, Հայոց լեզու: Խօսքի տեսութիւնը դասագիրք, Էջմիածին, 2015, էջ 55:

* Նորագոյն շրջանի ասելով՝ նկատի ունենք 1950-ական թթ. մինչեւ մեր օրերը ընկած ժամանակահատուածը:

⁴ Գ. Վահանեան, Հայոց լեզուի ոճաբանութեան ձեռնարկ, Երեւան, 1956, էջ 88:

⁵ Գ. Զահուկեան, Ֆ. Խլղաթեան, Հայոց լեզու: Ընդհանուր գիտելիքներ: Ոճաբանութիւն, Երեւան, 1976, էջ 165:

էդ. Զորբաշեանը, անդրադառնալով մակդիրին (էպիտէտ), ընդգծում է դրա՝ պատկերաւորութեամբ եւ զգացմունքային, յուզական երանգով օժտուած լինելը: Նա բերում է մակդիրների արտայայտութեան տարբեր օրինակներ գեղարուեստական գրականութիւնից՝ միեւնոյն ժամանակ նշելով, որ թէ՛ արձակ, թէ՛ շափածոյ երկերում ամէնից յաճախ գործածուում են ածականով արտայայտուած մակդիրները⁶: Հետազօտողը բնութագրում է առարկայական իմաստ ունեցող (օրինակ՝ գունատ աշուն), յուզական (քնարական) բնոյթի (օրինակ՝ լուսաւոր յուշեր), գունային (օրինակ՝ ճերմակ երագ), մշտական (օրինակ՝ կարմիր արեւ) մակդիրների խմբերը:

Լեզուի պատկերաւորման համակարգի տարբեր միջոցների, մասնաւորապէս՝ մակդիրի մասին կարեւոր դիտարկումներ ունի Պ. Պօղոսեանը: Ըստ արտայայտութեան, կիրառութեան, գործառութեան առանձնայատկութիւնների՝ մակդիրները բաժանել է հետեւեալ տեսակների՝ ա. փոխաբերական եւ ոչ փոխաբերական, բ. խօսքային եւ լեզուական, գ. գունային⁷: Ոճագէտը ուշադրութիւն է դարձրել դիցաբանական, պատմական, բանահիւսական մակդիրներին (Գայլ Վահան, Մայր Հայաստան եւ այլն):

Հարցի ուսումնասիրութեան պատմութեան մէջ մեծ է Ա. Մարութեանի ներդրումը: Նա կիրառում է գեղարուեստական մակադրութիւններ եզրոյթը: Լեզուաբանը կարծում է, որ ոճաբանական գրականութեան մէջ մակդիրի բնորոշման հարցում կան տարակարծութիւններ, ուստի նախ քննութեան է ենթարկում տերմինի բովանդակութիւնը՝ յղումներ տալով տարբեր ուսումնասիրողների բառարաններից: «Իսկ ի՞նչ է մակդիրը, ինչո՞վ է տարբերում տրամաբանական որոշիչներից եւ ի՞նչ դեր ունի խօսքում: Մակդիրը ամէնից առաջ ոճագիտական կարգ է եւ չի կարող բնորոշուել միայն լեզուական տեսակէտից ու իր տարբերակիչ դերով: Դա կը յանգեցնի միակողմանի մեկնութեան: Մակդիրը, ի տարբերութիւն որոշիչի, այդպիսի տարբերակիչ դեր չունի, ուստի եւ չի կարող բնութագրուել միայն իր տարբերակիչ դերով: Ծիշդ է, մակդիրի մէջ էլ տարբերակիչ իմաստ կայ, բայց դա հիմնականը, էականը չէ նրա համար. այս ղէպքում կարեւոր են դառնում հեղինակային վերաբերմունքն ու գնահատականը, ինչպէս նաեւ՝ յուզական երանգաւորումն ու խօսքում ձեռք բերած ոճական արժէքը»⁸: Ըստ հետազօտողի՝ մակդիրն ունի անհատական բնոյթ, այսինքն՝ սուբյեկտիւ կողմ. այն արդիւնքն է գրողի գեղարուեստական մտածողութեան: Ա. Մարութեանը մերժելի է համարում գունային մակդիրներ անուանումը, առաջարկում գոյնով բնորոշուող մակդիրներ անուանումը⁹: Ըստ բովանդակութեան՝ առանձնացնում է՝ ա. նկարագրական, բ. քնարական, գ. գոյնով բնորոշուող, դ. մշտական մակդիրներ: Ի տարբերութիւն Ա. Մարութեանի՝ Ն. Վիրաբեանը, Լ. Մարգարեանը սահմանափակուել են՝ տալով մակդիրի միայն ընդհանուր բնութագիրը:

Մակդիրի մասին հարուստ քննական նիւթ կայ Լ. Եզեկեանի «Ոճագիտութեան» ձեռնարկում: Լեզուաբանը նախ տարանջատում է պատկերաւորման-արտայայտչական միջոցները՝ այլաբերութեան բազմաթիւ տեսակների մէջ նշելով մակդիրը (էպիտէտ): «Մակդիրը լեզուի պատկերաւորման միջոց է, այլաբերութեան տեսակ, ոճական այնպիսի հնարանք, որի միջոցով տրւում է առարկայի, երեւոյթի, երբեմն նաեւ գոր-

⁶ Տե՛ս Էդ. Զորբաշեան, Հ. Մախչանեան, Գրականագիտական բառարան, Երեւան, 1980, էջ 199:

⁷ Առաւել մանրամասն տե՛ս Պ. Պօղոսեան, Խօսքի մշակոյթի եւ ոճագիտութեան հիմունքներ, գիրք երկրորդ, Երեւան, 1991, էջ 46-48:

⁸ Ա. Մարութեան, Հայոց լեզուի ոճաբանութիւն, Երեւան, 2000, էջ 145:

⁹ Նոյն տեղում, էջ 153:

ծողութեան ոչ թէ հիմնական ու բնորոշ, տրամաբանական տարբերակիչ յատկանիշը, այլ նրա գեղարուեստական, պատկերաւոր, գեղագիտական բնութագրութիւնը»¹⁰: Ըստ Լ. Եզեկեանի՝ մակդիրի առաջին, հիմնական յատկանիշը փոխաբերական իմաստ ունենալն է: Կարեւորութիւն է տրուում նաեւ համատեքստին. առանձին մակդիրների ոճական արժէքը բացայայտուում է միայն տուեալ համատեքստում: Խօսքին պատկերաւորութիւն են հաղորդում նաեւ հակառակ իմաստ արտայայտող մակդիրները, որոնք յայտնի են օքսիմորոն (նրբաբանութիւն) անուանումով, ինչպէս՝ դառը ծիծաղ, զգուելի ժպիտ եւ այլն: Ոճագէտը մերժելի է համարում մակդիրի ըստ բնոյթի՝ ուղղակի, փոխաբերական տարբերակումը: Հեղինակը տալիս է հետեւեալ դասակարգումը՝ ա. ըստ բնոյթի՝ ուղղակի, փոխաբերական, բ. ըստ կազմութեան՝ պարզ, բաղադրեալ, գ. ըստ շարադասութեան՝ նախադաս, ետադաս, դ. ըստ մակադրեալ բառի արտայայտած հասկացութեան՝ առարկայական, գործողութեան, ե. ըստ բովանդակութեան՝ նկարագրական, քնարական, չափազանցական, նուազական, գունային, համեմատական, կայուն մակդիրներ:

Ժամանակակից լեզուաբանները շարունակում են ուսումնասիրել մակդիրի ոճական արժէքը, օրինակ՝ Թ. Շահվերդեանը մակդիրը քննել է բառային ոճաբանութեան մէջ: Հեղինակին յաջողուել է ներկայացնել պատկերաւորման այս միջոցի ոճական դերը:

Համեմատութիւն: Ըստ «Ոճաբանական տերմինների բառարան-տեղեկատուի»՝ համեմատութիւնը ոճական դարձոյթ է, այն երկու առարկաների կամ երեւոյթների համադրումն է նրանցից մէկը միւսի նմանութեամբ կամ տարբերութեամբ բնորոշելու համար¹¹:

Գ. Ջահուկեանը, Ֆ. Խլղաթեանը նշում են, որ համեմատութիւնը սովորաբար կատարում է նման, պէս, ինչպէս, զերթ, յանց, ոնց որ բառերի օգնութեամբ: Համեմատութիւնը երկանդամանի է. առկայ են թէ՛ համեմատողը, թէ՛ այն, որի հետ համեմատում են: Առանձնացում են համեմատութեան հաստատական, ժխտական, ծաւալուն ձեւերը:

Ըստ Էդ. Զրբաշեանի, Հ. Մախչանեանի՝ համեմատութիւնն աւելի ցայտուն է դարձնում պատկերող երեւոյթի այս կամ այն յատկանիշը: «Համեմատութիւնը սովորաբար բաղկացած է լինում երեք անդամից՝ այն առարկան, որը համեմատում է, այն, որի հետ համեմատում է եւ այն յատկանիշը, որի հիման վրայ կատարում է համեմատութիւնը»¹²: Համեմատութիւնն ունի առնչութիւններ զուգահեռականութեան (պարալելիզմ) հետ, որի դէպքում նմանեցում կամ հակադրում է բնութեան որեւէ վիճակ, մարդկային որեւէ գործողութիւն եւ այլն: Համեմատութիւնը, ըստ էութեան, արտայայտում է գրողի վերաբերմունքը, զգացմունքային գնահատականը առարկայի նկատմամբ¹³:

Պ. Պօղոսեանը համեմատութիւնները բաժանում է երկու տեսակի՝ գնահատողական եւ ոչ գնահատողական: Գնահատողական համեմատութիւնները բաժանում է հետեւեալ ենթատեսակների՝ հաւասարական, նոյնական, առաւելական, հաստատական, ժխտական, փոխադարձելի, անփոխադարձելի, անդրադարձ, զուգադրական, հակադ-

¹⁰ Լ. Եզեկեան, Ոճագիտութիւն, Երեւան, 2006, էջ 334:

¹¹ Ֆ. Խլղաթեան, Ոճաբանական տերմինների բառարան-տեղեկատու, Երեւան, 1976, էջ 53:

¹² Էդ. Զրբաշեան, Գրականութեան տեսութիւն, Երեւան, 1972, էջ 241:

¹³ Տե՛ս Էդ. Զրբաշեան, Հ. Մախչանեան, Գրականագիտական բառարան, Երեւան, 1980, էջ 170:

րական, պարզ, բարդ, ուղղակի, ալլաբանական, բացայայտ ու սքողուած¹⁴: Ոճագէտը իւրայատուկ մօտեցում է դրսեւորում նաեւ բառերի փոխակերպութիւնների վերաբերեալ: Նա քննում է կրկնափոխաբերութիւնը, նրբաբանութիւնը, անլծակցութիւնը, խելամտութիւնը, փոխմականունը եւ այլն: Բազմաթիւ տեսակներ է առանձնացնում նաեւ նախադասութիւնների փոխակերպութիւնների խմբում: Մի շարք դրոյթներում մենք համակարծիք չենք Պօղոսեանի հետ, քանի որ տարրալուծուած է համակարգը, առաջանում է շփոթ միջոցների հաստատելիութեան հարցում: Համակարգի չափից աւելի տարրալուծմամբ ու մասնատմամբ դժուարացնում են նոյն համակարգի իւրացումն ու ընկալումը:

Հարցի բարեխիղճ քննութիւն է կատարել Ա. Մարութեանը: Վերջինս փաստում է, որ համեմատութիւնը գիտական ոճում հանդէս է գալիս որպէս մտածողութեան գործառնութիւն եւ ոչ որպէս պատկերաւորման միջոց, սուբյեկտիւ վերաբերմունքի արտայայտութիւն¹⁵: Սա, ըստ էութեան, պայմանաւորուած է գիտական ոճի բնոյթով: Լեզուաբանը նշում է համեմատութեան ճիշդ կառուցման մի շարք գործօններ՝ հեղինակի գեղարուեստական մտածողութիւն, դիտողականութիւն, առարկաների, երեւոյթների միջեւ ընդհանրութիւններ եւ այլն: Հետաքրքրական է, որ համեմատութեան առանձին տեսակ է դիտարկում զուգահեռականութիւնը, ինչը, ըստ էութեան, ներքին համեմատութիւնն է՝ մտքերի զուգորդման միջոցով¹⁶:

Լ. Եզեկեանը փորձել է տեսականօրէն համակարգել նիւթը՝ որոշակիօրէն դասակարգելով: Նա ուսումնասիրել է, այսպէս կոչուած, կամայական (սուբյեկտիւ) համեմատութիւնները, որոնք գործածուած են յատկապէս այն դէպքում, երբ համեմատողը անձնաւորութիւն է: Լեզուաբանը բերում է բնութագրական օրինակներ Բաֆֆու պատմավէպերից¹⁷:

Լեզուաբանական ոճագիտութեան հիմնական պատկերաւորման միջոցի՝ համեմատութեան մասին կարելոր դիտարկումներ ունի Թ. Շահվերդեանը: Վերջինս, ուսումնասիրելով հայ լեզուաոճաբանական գիտական աւանդոյթները, համեմատութիւնը ընդունում է որպէս պատկերաւորման միջոց, բայց միեւնոյն ժամանակ առաջարկում է հետեւել գիտական նորագոյն տուեալներին, կատարել համապատասխան փոփոխութիւններ նորմատիւլային փաստաթղթերում՝ հնարաւորութիւն տալով դասագրքերում, ուսումնական ձեռնարկներում համեմատութիւնը դիտարկել որպէս ոչ թէ լեզուական պատկերաւորման, այլ արտայայտչական միջոց¹⁸: Լեզուաբանը որպէս նորութիւն համակողմանիօրէն ներկայացնում է համեմատութեան աստիճանները՝ նոյնական, բաղդատական, գերադրական: Մենք համակարծիք ենք Թ. Շահվերդեանի եզրայանգումների հետ:

Ժամանակակից հետազօտողների դիտարկմամբ, համեմատութիւնը գործածուած է բոլոր ոճերում. գիտական գրականութեան մէջ աւելի հաւաստի ու համոզիչ է դարձնում դատողութիւնը, գեղարուեստական խօսքին հաղորդում է պատկերաւորութիւն, ԶԼՄ-ների լեզուին՝ ամենատարբեր արտայայտչական նրբերանգներ՝ յստակութիւն, հաւաստիութիւն, գեղարուեստականութիւն, այս կամ այն յատկանիշի առանձնաբար

¹⁴ Պ. Պօղոսեան, Խօսքի մշակոյթի եւ ոճագիտութեան հիմնմէներ, գիրք երկրորդ, Երեւան, 1991, էջ 12:

¹⁵ Ա. Մարութեան, Հայոց լեզուի ոճաբանութիւն, Երեւան, 2000, էջ 155:

¹⁶ Նոյն տեղում, էջ 160:

¹⁷ Առաւել մանրամասն տե՛ս Լ. Եզեկեան, Ոճագիտութիւն, Երեւան, 2006, էջ 342:

¹⁸ Տե՛ս Թ. Շահվերդեան, Ոճագիտութիւն, Երեւան, 2010, էջ 77-78:

ընդգծում, պաշտօնական խօսքին՝ ճշգրտություն, առարկայականություն եւ այլն¹⁹:

Փոխաբերություն: Հստ մեր ձեռքի տակ եղած աղբիւրների՝ նոր ժամանակներում Գ. Վահանեանը առաջիններից է, որ խօսում է պատկերաւորման համակարգի այս միջոցի մասին: Լեզուաբանը կարծում է, որ «փոխաբերութեան հիմքում ընկած է համեմատությունը, ուստի նա հէնց սեղմ համեմատությունն է, առանց «նման», «ինչպէս» եւ այլ բառերի»²⁰:

Գ. Զահուկեանը կարծում է, որ փոխաբերութիւնները առաւել բնորոշ են գեղարվեստական խօսքին մասնաւորաբար՝ բանաստեղծական լեզուին: Լեզուաբանը տարբերակում է փոխանունությունը (մետոնիմիա), համըմբռնումը (սինեկդոխա):

Ֆ. Խլղաթեանը փոխաբերական գործածութեան վրայ հիմնուած պատկերաւորման միջոցները կոչում է դարձոյթները: «Փոխաբերութեան դէպքում առարկաներին ու երեւոյթներին վերագրում են այլ առարկաների ու երեւոյթների յատուկ յատկանիշներ՝ ելնելով նրանց միջեւ եղած նմանութեան, կցորդական կամ քանակային զանազան յարաբերութիւններից»²¹:

Մի շարք լեզուաբաններ, այդ թւում՝ Էդ. Զրբաշեանը, Հ. Պետրոսեանը, փոխաբերությունը համարում են այլաբերութեան մի տեսակ: «Բառի գործածությունը ոչ ուղղակի իմաստով կոչւում է այլաբերություն (տրոպ): Բառը այլաբերական կարող է լինել միայն որոշակի կոնտեքստում»²²: Փոխաբերություն տերմինի փոխարէն գործածում են այլաբերություն տերմինը՝ առանձնացնելով կարճ եւ ծաւալուն տեսակները:

Պ. Պօղոսեանը տարբերակում է խօսքային եւ լեզուական փոխաբերություններ: Լեզուական փոխաբերությունները բաժանում է երեք շերտի՝ բառերի փոխաբերություններ առանձնաբար, բառերի փոխաբերություններ կապակցություններում եւ կապակցությունների փոխաբերություններ²³: Ոճագէտը իրաւացիօրէն նշում է, որ փոխաբերութեան հիմքում մտքի համեմատական գործառությունն է, եւ այս հանգամանքը նկատի ունենալով՝ մի շարք լեզուաբաններ փոխաբերությունը կոչել են կրճատ (սեղմ) համեմատություն:

Հարցի մասին մինչ այս եղած ուշագրաւ դիտարկումները, ըստ էութեան, ամփոփել է Օ. Բաբայեանը: Նա հրատարակել է «Փոխաբերությունը արդի հայերէնում» գիրքը, որը նոր որակի բարձրացրեց հարցի քննությունը: Փոխաբերությունը հնարաւորություն է տալիս նմանութեամբ, առնչակցութեամբ համեմատություն կատարել, վեր հանել տարբեր առարկաների, երեւոյթների կապերը եւ դրանով իսկ խօսքը դարձնել առաւել տպաւորիչ²⁴: Հստ հետազօտողի՝ հրապարակախօսական գրքերը, ակնարկները, նամակները, յուշագրությունները, ճանապարհորդական նօթերը առաւել շատ են պարունակում փոխաբերություններ, քանզի հրապարակախօսական տարրեր ունենալով հանդերձ՝ մօտենում են գեղարուեստական ոճին: Հեղինակի ուսումնասիրությունները էականօրէն հարստացրին հարցի մասին եղած դիտարկումները:

¹⁹ ԵՌ. Անտիսեան, Ա. Սարգսեան, Ն. Ներսիսեան եւ ուրիշներ, Հայոց լեզու եւ խօսքի մշակոյթ, Երեւան, 2016, էջ 276:

²⁰ Գ. Վահանեան, Հայոց լեզուի ռմբարմութեան ձեռնարկ, Երեւան, 1956, էջ 84:

²¹ Ֆ. Խլղաթեան, Ոճաբանական տերմինների բառարան-տեղեկատու, Երեւան, 1976, էջ 100:

²² Էդ. Զրբաշեան, Գրականութեան տեսութիւն, Երեւան, 1972, էջ 246:

²³ Պ. Պօղոսեան, Խօսքի մշակոյթի եւ ռմագիտութեան հիմունքներ, գիրք երկրորդ, Երեւան, 1991, էջ 36:

²⁴ Օ. Բաբայեան, Փոխաբերութիւնը արդի հայերէնում, Երեւան, 1998, էջ 8:

Ա. Մարութեանը յաւելում է, որ փոխաբերական կիրառութեան շնորհիւ բառի իմաստային շրջանակները ընդարձակուում են: Լեզուաբանը եւս մասնագիտական գրականութեան մէջ տարբերակում է փոխանունութիւնը (մետոնիմիա), համըմբոնումը (սինեկդոխա), կառուցուածքային առանձնայատկութիւններով պայմանաւորուած՝ տարբերակում փոխաբերութիւնը ու համեմատութիւնը: Նա, ըստ էութեան, հարցի ուսումնասիրութեան ոլորտում գրեթէ չի յաւելել նոր բան:

Լ. Եզեկեանը փոխաբերութիւնն անուանում է կրճատ կամ թաքնուած համեմատութիւն՝ նշելով փոխաբերութեան ու համեմատութեան ոչ միայն կառուցուածքային, այլեւ իմաստային-արտայայտչական տարբերակիչ յատկանիշները: «Փոխաբերութեան հիմքում ընկած է բառի երկու նշանակութիւնների հակադրութիւնը. բառի բուն, բառային կոնկրէտ նշանակութիւնը հակադրուում է բառի նոր, փոխաբերական իմաստին: Պէտք է նկատի ունենալ նաեւ այն, որ երբ փոխաբերութիւնը փոխարինում է համեմատութեամբ, ապա ինչ-որ չափով կորցնում է իր յուզական, արտայայտչական երանգաւորումը»²⁵: Լ. Եզեկեանը նշում է, որ փոխաբերութեան հիմքում յաճախ ընկած են պատկերաւորութեան տարբեր միջոցներ (անձնաւորում, հեգնանք, շրջաստութիւն եւ այլն):

Թ. Շահվերդեանը ամենայն մանրամասնութեամբ ուսումնասիրել է փոխաբերութիւնը: Ըստ նրա՝ փոխաբերութիւնը միասեռ երեւոյթ է, այլ ունի իր տարատեսակները. որպէս տարատեսակներ նշում է անձնաւորումը, հասարակացումը, այլաբանութիւնը, հեգնանքը²⁶: Շահվերդեանը քննարկուող պատկերաւորման միջոցը ներկայացնում է այլ միջոցների հետ զուգահեռ քննութեամբ՝ վեր հանելով դրանց միջեւ եղած ընդհանրութիւնները ու տարբերութիւնները:

Ժամանակակից հետազոտողները տարբերակում են փոխաբերութեան պարզ եւ ծաւալուն, անհատական (խօսքային) եւ ընդհանրական (համալեզուական) ձեւերը, նշում խօսքում կատարած մի քանի կարեւոր գործառնոյթ՝ ա. ստեղծում է պատկերաւորութիւն, բ. հնարաւորութիւն է տալիս միտքը հաղորդելու այլաբանօրէն, գ. գործածուում է բացատրելու համար երեւոյթներ կամ իրողութիւններ, դ. կատարում է գնահատողական դեր²⁷:

Անձնաւորում: Ասպարէզում եղած գրականութեան հիմքով կարելի է ասել, որ անձնաւորումը բուն քննարկուել է՝ սկսած 1950-ական թթ.-ից: Պատկերաւորման այս միջոցին անդրադարձել են տարբեր լեզուաբաններ: Գ. Վահանեանը առաջիններից է, որ ուսումնասիրել է անձնաւորումը: Նա գրում է. «Գրողները յաճախ բնութեան անշունչ առարկաներին, երեւոյթներին, բոյսերին, կենդանիներին օժտում են մարդկային յատկանիշներով: Անշունչ առարկաները մարդկանց նման խօսում են, մտածում են: Անձնաւորումը որպէս լեզուա-արտայայտչական միջոց ծառայում է գրողին՝ նրա տրամադրութիւնները, գաղափարները յուզիչ եւ խոր արտայայտելու համար»²⁸: Հեղինակը բերում է անձնաւորման գործածութեան օրինակներ Շիրազի, Թումանեանի գործերից, փաստում, որ այն յատուկ է գրողների լեզուին ու ոճին: Անձնաւորումը տպաւորութիւն ստեղծելու հրաշալի միջոց է:

²⁵ Լ. Եզեկեան, Ոճագիտութիւն, Երևան, 2006, էջ 345:

²⁶ Առաւել մանրամասն տե՛ս Թ. Շահվերդեան, Ոճագիտութիւն, Երևան, 2010, էջ 67-73:

²⁷ Առաւել մանրամասն տե՛ս Եռ. Անտիսեան, Ա. Սարգսեան, Ն. Ներսիսեան եւ ուրիշներ, Հայոց լեզու եւ խօսքի մշակոյթ, Երևան, 2016, էջ 277-279:

²⁸ Գ. Վահանեան, Հայոց լեզուի ոճաբանութեան ձեռնարկ, Երևան, 1956, էջ 94:

Անձնաւորման առաջին ամբողջական սահմանումը տուել են Գ. Զահուկեանը, Ֆ. Խլղաթեանը: «Անձնաւորումը այն դարձոյթն է, որի դէպքում անշունչ առարկաներին եւ կենդանիներին վերագրում են մարդկային յատկութիւններ»²⁹: Ըստ հեղինակների՝ անձնաւորումը սերտօրէն կապուած է փոխաբերութեան հետ, նրա մի դրսեւորումն է: Ֆ. Խլղաթեանը առանձնացնում է անձնաւորման երեք տեսակ՝ բարառնութիւն (առարկային մարդկային բարք վերագրելը), դիմառնութիւն (գործելու յատկութեամբ իրեր օժտելը), կերպարառնութիւն (անցեալի երեւոյթների կերպարանափոխուելը)³⁰: Անձնաւորման տարբերակ է ներկայացնում նաեւ մարդաբանութիւնը: Վերջինս կիրառում է կրօնական գրքերում, ուր Աստուած ներկայացնում է մարդու կերպարանքով:

«Գրականագիտական բառարան»-ում որպէս նմանաձայնութեանը համարժէք տերմին հեղինակները տալիս են շնչաւորում, պրոգնոպոպեա տերմինները³¹: Սակայն այդ տերմինները լայն գործածութիւն, տարածում չունեցան: Հեղինակները նշում են, որ պատկերաւորման այս միջոցը լայնօրէն գործածուում է գրականութեան տարբեր ժանրերում:

Ոճաբանական այս հնարանքին անդրադարձել է Պ. Պօղոսեանը: Հեղինակը դիտարկել է բառերի փոխակերպութիւնները առհասարակ:

Յետագայ հետազօտողները հարցի ուսումնասիրութեան ոլորտում գրեթէ չեն յաւելում նոր բան:

Անձնաւորման լաւագոյն օրինակները ներկայացրել է Լ. Եզեկեանը, որը նաեւ ամփոփել է հարցի մասին եղած կարեւոր դիտարկումները: Ոլորտի վերջին ուսումնասիրութիւնում՝ «Հայոց լեզու եւ խօսքի մշակոյթ» գրքում, ներկայացնում է անձնաւորումը, որը դիտարկում է որպէս փոխաբերութեան մի տեսակ:

Այսպիսով՝ հայ ոճագիտական մտքի պատմութեան մէջ անդրադարձ է կատարւել պատկերաւորման տարբեր միջոցների: Պատկերաւորման միջոցների նկարագիրը, ոճական արժէքը յաջողութեամբ ներակայացրել են մի շարք լեզուաբաններ: Ընդհանուր նկարագրական դիտարկումներից հարցի ուսումնասիրութիւնը յանգում է համեմատաբար խոր եւ փաստարկուած վերլուծութեան:

ՎԱՆՏԵՐ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

ԵՊՀ Հայ բանասիրութեան ֆակուլտետի դասախօս

²⁹ Գ. Զահուկեան, Ֆ. Խլղաթեան, Հայոց լեզու: Ընդհանուր գիտելիքներ: Ոճաբանութիւն, Երեւան, 1976, էջ 65:

³⁰ Տե՛ս Ֆ. Խլղաթեան, Ոճաբանական տերմինների բառարան-տեղեկատու, Երեւան, 1976, էջ 9:

³¹ Տե՛ս Էդ. Զրբաշեան, Հ. Մախչանեան, Գրականագիտական բառարան, Երեւան, 1980, էջ 19: